

INTEGRALNA ANALIZA FRUŠKOGORSKIH MANASTIRA KROZ IZRADU PROSTORNOG PLANA PODRUČJA POSEBNE NAMENE „FRUŠKA GORA“

Nataša Simičić¹, dipl.pr.planer-master, Zorica Bošnjajić², master inž.arh.,
Svjetlana Reko³, dipl.inž.arh., Tanja Topo⁴, mast.inž.zašt.živ.sredine
JP „Zavod za urbanizam Vojvodine“, Novi Sad

U okviru izrade Prostornog plana područja posebne namene „Fruška gora“, zbog izuzetnog značaja i kompleksnosti posmatranog područja, a u cilju sagledavanja kulturnog i duhovnog značaja, zaštite, prezentacije i budućeg razvoja fruškogorskih manastira, urađen je elaborat „Analiza fruškogorskih manastira“.

Značaj koji imaju manastiri na prostoru Fruške gore je neprocenjiv i višestruk, posmatrajući manastire pojedinačno, ali i kao prostorno kulturno-istorijsku celinu od izuzetnog značaja, jer predstavljaju veliko bogatstvo i potencijal za budući razvoj pomenutog prostora.

Za potrebe definisanja uslova zaštite, pravila uređenja i građenja u kompleksu manastira i neposrednom okruženju neophodna je koordinisana saradnja predstavnika manastira, Srpske pravoslavne crkve i nadležnih institucija. Tako bi se stekli uslovi da se istovremeno i na pravi način sagledaju svi zahtevi za korišćenje prostora u kompleksu manastira i oko njega sa aktuelnim uslovima, ograničenjima i potencijalima koji su od uticaja na posmatrano područje.

Ključne reči: Fruškogorski manastiri, razvoj, nepokretna kulturna dobra

INTEGRAL ANALYSIS OF FRUSKA GORA MONASTERIES WITHIN THE ELABORATION OF THE SPATIAL PLAN FOR SPECIAL PURPOSE AREA OF FRUSKA GORA

Considering exceptional importance, spatial complexity, cultural and spiritual value of the territory, the comprehensive study on the monasteries of Fruska gora has been done to support the knowledge basis in the framework of elaboration the spatial plan for special purpose area of Fruska gora.

The importance of the monasteries of Fruska gora can be traced through the multiple values of individual monasteries, but collective presents of the monastery complexes dispersed over the mountain, qualify the area of Fruska gora as a Spatial Cultural-Historical Unit of Exceptional Importance and, as such, it has great development capacity.

The process of defining the protection conditions, spatial development measures and construction guidelines for the monasteries and their surroundings require cooperative dialog between the key stakeholders: representatives of the monasteries, representatives of the Serbian Orthodox Church, local communities and nature protection bodies

The formation of the strategic dialog platform would create preconditions to analyze limitations and potentials, and implement all the requirements for the proper and sustainable land-use.

Key words: Fruska gora monasteries, spatial development, cultural heritage

Uvod

U toku izrade Prostornog plana područja posebne namene „Fruška gora“, koji se nalazi u fazi nacрта Prostornog plana, urađen je elaborat „Analiza fruškogorskih manastira“ u kome je dat prikaz svih manastira na Fruškoj gori. Sagledani su manastiri koji imaju status nepokretnog kulturnog dobra, kao i

¹Zavod za urbanizam Vojvodine, Železnička 6, 21000 Novi Sad, zavurbvo@gmail.com, natasa9@gmail.com

²Zavod za urbanizam Vojvodine, Železnička 6, 21000 Novi Sad, zavurbvo@gmail.com, zorkitj@gmail.com

³Zavod za urbanizam Vojvodine, Železnička 6, 21000 Novi Sad, zavurbvo@gmail.com, svjetlanareko@gmail.com

⁴Zavod za urbanizam Vojvodine, Železnička 6, 21000 Novi Sad, zavurbvo@gmail.com, topo.tanja@gmail.com

manastiri koji nemaju spomeničke vrednosti. U ovom radu je dat sažet prikaz Analize fruškogorskih manastira (u daljem tekstu: elaborat) i napravljena veza sa Prostornim planom područja posebne namene „Fruška gora“ (u daljem tekstu: Prostorni plan).

Glavni osnov za izradu elaborata predstavlja Pokrajinska skupštinska odluka o izradi Prostornog plana područja posebne namene „Fruška gora“ („Službeni list APV“, broj 10/16) na osnovu koje se pristupilo izradi Prostornog plana. Prema obuhvatu predloženom nacrtom Prostornog plana i prema predloženoj posebnoj nameni, na posmatranom području se nalazi **„Prostorno kulturno-istorijska celina Fruška gora sa manastirima i drugim spomenicima kulture“ od izuzetnog značaja i 16 manastira koji imaju status spomenika kulture od izuzetnog značaja** (Odluka o utvrđivanju nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog značaja „Službeni glasnik RS“, broj 16/90).

Osnovne karakteristike fruškogorskih manastira i njihov značaj na prostoru Fruške gore

Manastiri su podizani u periodu od kraja XV do kraja XVII veka, na mestima koja su trebala da pruže određenu skrovitost i mir, ali uz to i sve neophodne uslove za normalno odvijanje života. Istorijski faktori su zajedno sa prirodnim činiocima usloveli da se na ovim prostorima podignu manastiri i naselja uz njih. Iz tih razloga locirani su u planinskim krajevima, šumama, uz potoke ili izvore i u blizini tadašnjih komunikacija.

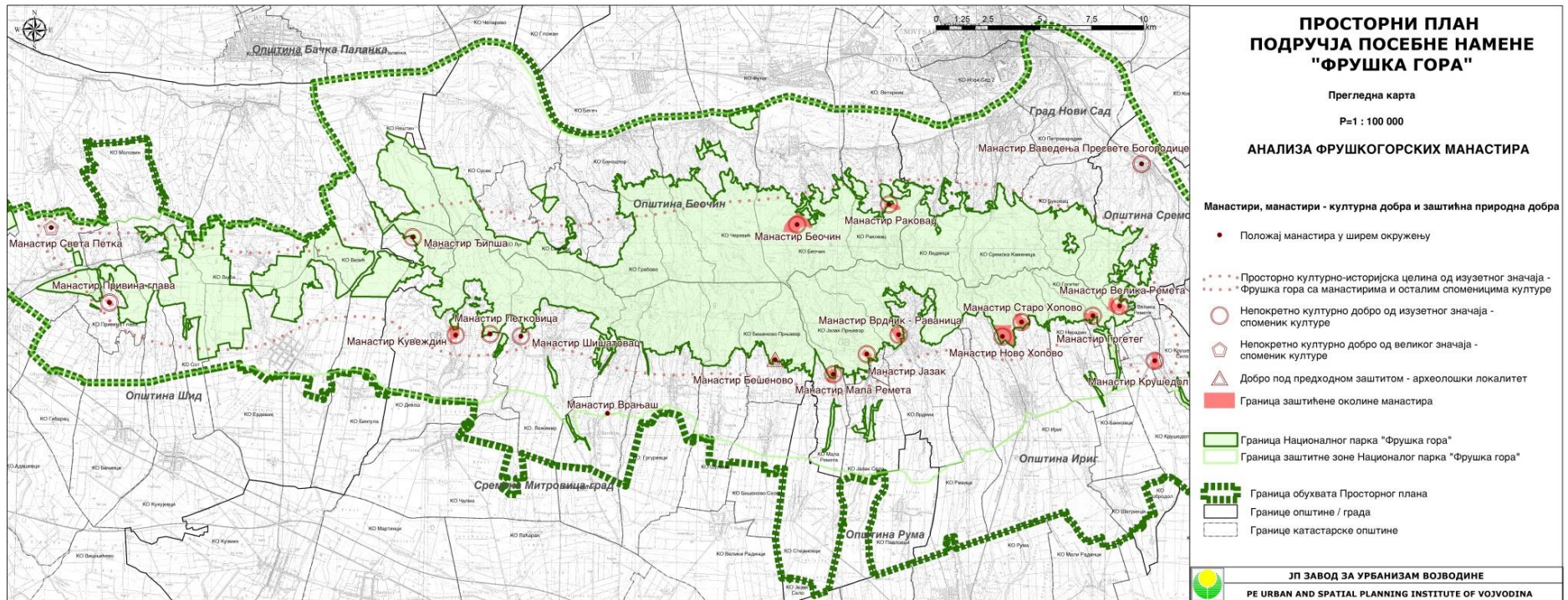
Ktitori manastira su najvećim delom bili iz porodice Brankovića. Gotovo sve manastire je tokom istorije pratila slična sudbina, većina je pretrpela ogromne gubitke, bila opljačkana i razrušena za vreme vladavine Turaka na ovom prostoru, a kasnije i u II svetskom ratu, kada je veliki broj manastira bio u potpunosti uništen, opljačkan i spaljen. Sa obnovom manastira se krenulo 80-ih godina XX veka, dok su pojedini svoju obnovu započeli pre par godina, kao npr. manastir Bešenovo. Poslednjih godina većina manastira proširuje svoje komplekse van postojećih granica, a pojedini intenzivno grade uglavnom bez urbanističke dokumentacije.⁵

Fruškogorski manastiri su podignuti na kontaktu plodnih nižih obronaka, gde su se stekli svi preduslovi za poljoprivrednu proizvodnju, i šumskih kompleksa koji su im pružali neophodnu zaštitu. Iz tih razloga okolinu manastira odlikuje prijatan ambijent šuma, isprepletan proplancima sa potokom ili izvorom, a često se u blizini nalaze i zaštićeni delovi prirode. Od ukupno 16 manastira, osam se nalazi u Nacionalnom parku „Fruška gora“, a drugih osam je izgrađeno uz granicu Nacionalnog parka. Uz manastire su nastajali manastirski prnjavori čija je funkcija bila opsluživanje manastira. Uz manastire Beočin, Staro Hopovo, Novo Hopovo, Petkovica i Kuveždin nisu se razvila naselja prnjavorskog tipa, ali ne izostaje njihov uticaj na naselja u bližoj okolini.

Iako je većina manastirskih kompleksa u poslednjih desetak godina značajno obnovljena i proširena, manastiri kao kulturni i turistički motivi nisu iskorišćeni u dovoljnoj meri i u okviru mogućnosti. Turističke posete manastirima uglavnom karakterišu manje izletničke grupe domaćih, organizovanih posetilaca. Položaj fruškogorskih manastira u odnosu na druge turističke lokalitete i komunikacije je vrlo povoljan. Osim manastira Starog Hopova, Petkovice, Đipše i Privine Glave, skoro svi su dovoljno blizu turističkih, planinskih i drugih staza i saobraćajnica i dovoljno blizu turističko-ugostiteljskih objekata, naselja ili izgrađenih turističkih lokaliteta, te pružaju mogućnost dobrog uključivanja u turističku ponudu. Istovremeno, dovoljno su udaljeni od svih elemenata savremenog življenja, pa su tokom vremena zadržali posebnu izolovanost i mir.

Značaj koji imaju manastiri na prostoru Fruške gore je neprocenjiv i višestruk, posmatrajući manastire pojedinačno ali i kao prostorno kulturno-istorijsku celinu od izuzetnog značaja, jer predstavljaju veliko bogatstvo i potencijal za budući razvoj pomenutog prostora.

⁵ Na kartama br. 2 i 3 prikazana je nekontrolisana izgradnja u okviru manastirskih kompleksa, kao i van njih.

Карта бр. 1: Положај манастира у ширем окружењу

Područje Fruške gore odlikuju znatna i raznovrsna prirodna i kulturno-istorijska bogatstva, a kao jedna od veoma bitnih odlika pomenutog prostora jesu upravo fruškogorski manastiri sa svojim duhovnim, kulturnim, istorijskim, turističkim i drugim značajem.

Zbog izuzetnog značaja i kompleksnosti posmatranog područja, a u cilju sagledavanja kulturnog i duhovnog značaja, zaštite, prezentacije i budućeg razvoja fruškogorskih manastira, pristupilo se izradi elaborata. Položaj i značaj manastira bilo je neophodno sagledati u okviru integralnog prostora Fruške gore.

U toku izrade Prostornog plana, utvrdiće se stanje postojeće izgrađenosti i uređenosti manastirskih kompleksa sa njihovim neposrednim okruženjem, s obzirom na to da su se poslednjih godina dešavale brojne promene koje se odnose na izgradnju objekata. Potrebno je analizirati potrebe koje iskazuju manastirske zajednice kao neophodne da bi se obezbedili uslovi i stvorio ambijent za njihovo zadovoljavanje i poboljšanje kvaliteta života, kao i da bi se obezbedio održivi razvoj pojedinačnog nepokretnog kulturnog dobra. Na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja i analize iskazanih potreba stekli bi se uslovi za određivanje planskih mera za dalje uređenje, zaštitu i prezentaciju manastira i njihove zaštitne zone. U tom procesu, neophodno je usaglasiti podatke i uslove nadležnih zavoda za zaštitu spomenika kulture sa Pokrajinskim zavodom za zaštitu prirode, Srpskom pravoslavnom crkvom i upravljačem Nacionalnog parka, JP „Nacionalni park Fruška gora“, Sremska Kamenica kao ostalim učesnicima i korisnicima na ovom prostoru.

Slika 1: Manastir Beočin

Slika 2: Manastir Staro Hopovo

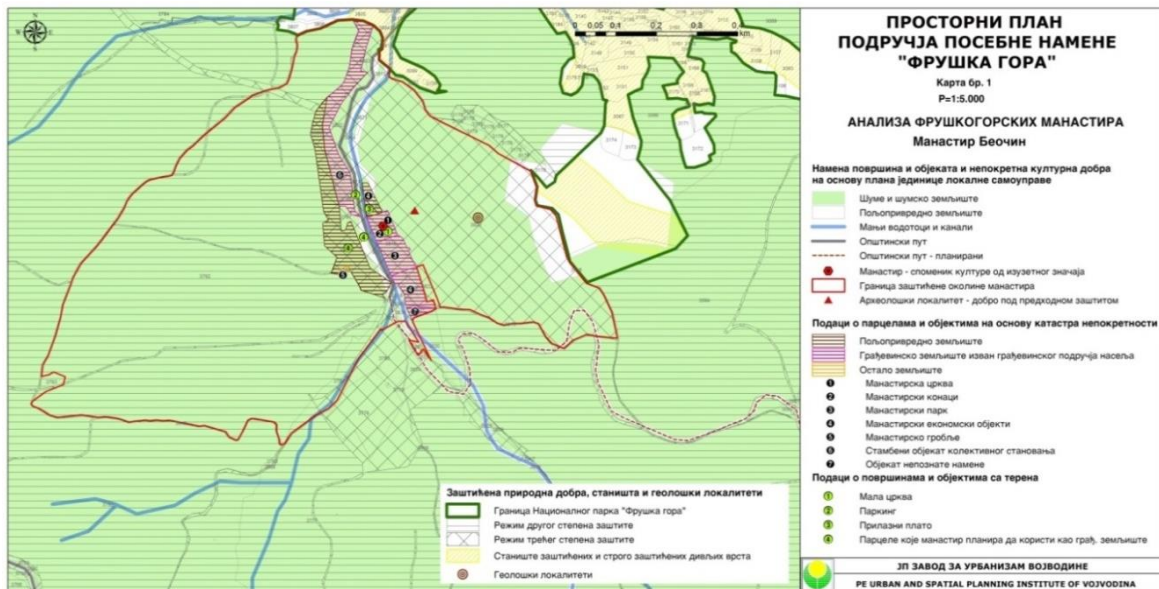
Elaborat sadrži detaljan opis postojećeg stanja, uočena ograničenja, potencijale i iskazane zahteve manastirskih zajednica koji mogu biti od uticaja na posmatrano područje, a isti je urađen na osnovu podataka prikupljenih sa terena, podataka i dokumentacije pristigle od strane manastira, kao i podataka iz stručne literature i s internet sajtova.

Područje Fruške gore najviše je ugroženo bujičnim vodama i erozivnim procesima, odnosno odronjavanjem i klizanjem zemljišta, što predstavlja opasnost za manastirske objekte koji su izgrađeni blizu lesnih odseka. Manastiri koji su direktno ugroženi klizištima su: Velika Remeta, Vrdnik, Petkovic, Šišatovac i Đipša. Prilikom obilaska terena i poseta navedenim manastirima, uočena su fizička oštećenja na pojedinim objektima, poput naprsnuća i pukotina zidova, podzidaka i asfaltiranih staza i puteva. Za manastir Petkovic, koji je istočnom stranom svoga kompleksa ugrožen klizištem, vršena su geotehnička istraživanja kako bi se izvršila sanacija odnosno izgradnja potpornih zidova na kritičnim mestima, sa sistemom drenažnih cevi kako bi se negativni uticaj vode sveo na minimum.

Zbog izuzetnog značaja fruškogorskih manastira pre pristupanja bilo kakvim građevinskim radovima u blizini kompleksa neophodno je prvo sprovesti inženjerskogeološko-geotehnička istraživanja, u skladu sa Zakonom o rudarstvu i geološkim istraživanjima („Službeni glasnik RS“, br. 105/15), nakon kojih se izrađuje elaborat o inženjerskogeološkim-geotehničkim uslovima za izgradnju objekata. Projekat bi

definisao inženjerskogeološko-geotehničke uslove izgradnje i/ili sanacije, kao i druge karakteristike geološke sredine.

U neposrednoj blizini manastirskih kompleksa, konkretnim merama potrebno je ograničiti i strogo kontrolisati uređenje prostora, odnosno izgradnju novih objekata koji svojom funkcijom mogu uticati na ambijentalne uslove, odnosno mogu narušiti kulturno-istorijske vrednosti područja. Sadržaji koji nisu pogodni u neposrednoj blizini manastira se odnose na aktivnosti kojima se proizvodi buka, zagađuje životna sredina, manipuliše opasnim i štetnim materijama, narušava statička stabilnost objekata u okviru manastirskih kompleksa, kao i vizuelni identitet područja.

Karta br. 2: Analiza manastira Beočin

Karta br. 3: Analiza manastira Privina Glava

Manastiri kao nepokretna kulturna dobra i njihovo mesto u Prostornom planu

Posmatrano područje je utvrđeno kao prostorno kulturno-istorijska celina „Fruška gora sa manastirima i drugim spomenicima kulture“ Odlukom o utvrđivanju nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog značaja „Službeni glasnik RS“, broj 16/90 i to sa:

- ukupno 17 manastira koji su nepokretna kulturna dobra, 16 manastira koji su spomenici kulture od izuzetnog značaja (Odluka o utvrđivanju nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog značaja „Službeni glasnik RS“, broj 16/90) i jedan manastir koji je spomenik kulture od velikog značaja (Odluka o utvrđivanju nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog značaja i od velikog značaja „Službeni glasnik RS“, br. 14/79 i 30/89);
- i dobrima koja uživaju prethodnu zaštitu, a nalaze se u kompleksu sedam manastira: arheološki lokaliteti u kompleksu manastira: Bešenovo, Đipša, Krušedol, Mala Remeta, Privina Glava i Rakovac, dva spomen obeležja u manastiru Vrdnik – Ravanica.

Nadležni zavodi za zaštitu spomenika kulture (Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Beograd, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture i Zavod za zaštitu spomenika kulture Sremska Mitrovica), uslovima izdatim za planove jedinice lokalne samouprave, propisali su mere zaštite koje utvrđuju bliže uslove čuvanja, održavanja i korišćenja kulturnog dobra i tehničko-zaštitne mere radi obezbeđivanja kulturnog dobra od oštećenja. Za manastirske komplekse utvrđena je zaštićena okolina manastira (uža i šira zona zaštite manastirskog kompleksa⁶), koja na osnovu Zakona o kulturnim dobrima („Službeni glasnik RS“, br. 71/94, 52/11 i 99/11) uživa zaštitu kao i kulturno dobro.

Prostornim planom valorizovaće se područje Fruške gore sa manastirima i ostalim materijalnim i nematerijalnim kulturnim nasleđem, njegova karakteristična obeležja proistekla iz prirodne konfiguracije i ljudskih aktivnosti, i utvrdi dugoročna koncepcija zaštite, očuvanja i prezentacije planskog područja i uspostavljanja lokalnog i regionalnog identiteta u skladu sa evropskim standardima zaštite: „**kulturno nasleđe razvojni resurs**“.

Zaključak

U radu je dat sažet prikaz Elaborata koji je urađen u okviru izrade Prostornog plana. Elaborat „Analiza fruškogorskih manastira“ imao je za cilj da prikaže mogućnosti prezentacije fruškogorskih manastira i stvaranje veza i okruženja, koji će uz njihovu primarnu funkciju, na najadekvatniji način da ih uključe u budući prostorni i kulturni razvoj.

U cilju budućeg razvoja i planiranja posmatranog područja, kao i za potrebe definisanja uslova zaštite, pravila uređenja i građenja u kompleksu i oko kompleksa manastira neophodna je koordinisana saradnja predstavnika manastira i Srpske pravoslavne crkve, nadležnih zavoda za zaštitu spomenika kulture i Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode, uz pribavljanje validnih podataka sa terena (katastarsko-topografski plan) i svih drugih uslova za zaštitu i uređenje prostora, pribavljenih od institucija u čijoj je nadležnosti njihovo izdavanje. Samo na taj način bi se stekli uslovi da se istovremeno i na pravi način sagledaju svi zahtevi za korišćenje prostora u kompleksu manastira i oko njega sa aktuelnim uslovima, ograničenjima i potencijalima koji su od uticaja na posmatrano područje.

Literatura

1. Prostorni plan područja posebne namene Fruške gore do 2022. godine „Službeni list APV“, broj 16/04;
2. Prostorni plan opštine Beočin, „Službeni list opštine Beočin“, br. 13/12;
3. Prostorni plan opštine Irig, „Službeni list opština Srema“, br. 13/14;

4. Prostorni plan teritorije Grada Sremska Mitrovica, „Službeni list Grada Sremska Mitrovica, br. 8/15;
5. Prostorni plan opštine Šid, „Službeni list opština Srema“, br. 1/11;
6. Plan generalne regulacije naselja Vrdnik, „Službeni list opština Srema“, br. 30/14;
7. Plan generalne regulacije naselja Rakovac, „Službeni list opština Srema“, br. 20/05;
8. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 2016. godina, Predlog Uslova čuvanja, održavanja i korišćenja nepokretnih kulturnih dobara, dobara koja uživaju prethodnu zaštitu i njihove zaštićene okoline sa pregledom nepokretnih kulturnih dobara i dobara pod prethodnom zaštitom i njihove zaštićene okoline po naseljenim mestima, vrstama i kategorijama za potrebe izrade PPPPN sistema za navodnjavanje Srema, Beograd;
9. Ercegan Srđan, 2014. godina, Spomenica vladičanstva Sremskog, Sremski Karlovci, Srpska pravoslavna Eparhija sremska,;
10. Zavod za urbanizam Vojvodine, 1988. godina, Studija o celinama Fruškogorskih manastira;
11. Milanović Jović Olivera i Momirović Petar, 1990. godina, Fruškogorski manastiri, Novi Sad Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture;
12. Srpska pravoslavna crkva, Srpska pravoslavna Eparhija sremska, preuzeto decembra 2016, sa <http://www.eparhija-sremska.rs/manastiri/>
13. Republički geodetski zavod, preuzeto decembra 2016, sa <http://katastar.rgz.gov.rs/KnWebPublic/PublicAccess.aspx>